

Daarop trof Jan het doel. Het doel werd door Jan getroffen.
In de stad trof Jan zijn vriendin. *Zijn vriendin werd door Jan getroffen.

en zijn uitleg: '*Zijn vriendin* is weliswaar vervangbaar door legio andere objecten. Maar in de beschreven werkelijkheid is de ontmoeting onafwendbaar, er is geen alternatief. Nu is de onvermijdelijkheid van een object een kwestie van beoordeling. De taalgebruikers maken uit of het object als een noodzakelijke aanvulling bij de werking moet worden gezien, of als een vrije invulling van de door het werkwoord gecreëerde lege plaats. Dit oordeel is gekoppeld aan het werkwoord, maakt deel uit van de woordbetekenis' (p. 132). Hoe kan ik nu vaststellen dat *het doel* in de eerste zin niet noodzakelijk is en in de tweede zin wel? Weglaatbaar zijn de objecten in beide zinnen niet. Dat Jan zijn vriendin noodzakelijkerwijs, zonder alternatief, in de beschreven werkelijkheid ontmoet, moet ontmoeten, dat geloof ik graag, maar waarom geldt dat mutatis mutandis dan niet voor *het doel*? Ik zou het niet weten. Duinhoven vervolgt nog: 'Doordat *treffen* in de betekenis van 'raken' een op zichzelf staand werkwoord is, een afgeronde informatie-eenheid, kan ook een zin als de volgende als tweeledig worden beschouwd en in het passief omgezet:

De bliksem trof de kerk. De kerk werd door de bliksem getroffen

Maar is *treffen* in de betekenis 'ontmoeten' dan niet een afgeronde informatie-eenheid? En waarom dan niet? Ik kan al deze subtiliteiten niet met Duinhoven meevoelen.

Analyse en synthese in het Nederlands laat de lezer met gemengde gevoelens achter. Enerzijds is het natuurlijk zonneklaar dat Duinhoven zijn métier kent, anderzijds ontkomt men niet aan het gevoel dat hij het onderscheid tussen synthese en analyse veel te veel gewicht geeft. Volgens Duinhoven gaat het om niets minder dan de basisonderscheiding in de syntaxis, het allerbelangrijkste universele principe. Dat heeft hij naar mijn mening niet heel geloofwaardig gemaakt. In ieder geval lijkt het mij onwaarschijnlijk dat de kloof tussen zijn opvattingen en die van zijn collega-taalkundigen, van welk syntactisch geloof ook, door dit boek kleiner is geworden.

Maarten Klein

Siegfried Scheibe - Kleine Schriften zur Editionswissenschaft. Herausgegeben von Hans-Gert Roloff. - Berlin : Weidler Buchverlag, 1997. - 320 p. ; 21 cm. - (Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft ; 1)
ISBN 3-89693-107-5. Prijs: € 43,00

Wissenschaftliche Briefeditionen und ihre Probleme. Editionswissenschaftliches Symposium. Herausgegeben von Hans-Gert Roloff. - Berlin : Weidler Buchverlag, 1998. - 168 p. ; 21 cm. - (Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft ; 2)
ISBN 3-89693-119-9. Prijs: € 28,00

Die Funktion von Editionen in Wissenschaft und Gesellschaft. Herausgegeben von Hans-Gert Roloff. - Berlin : Weidler Buchverlag, 1998. - 370 p. ; 21 cm. - (Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft ; 3)
ISBN 3-89693-126-1. Prijs: € 45,50

Editionswissenschaft und akademischer Unterricht. Herausgegeben von Hans-Gert Roloff. - Berlin : Weidler Buchverlag, 1999. - 176 p. ; 21 cm. - (Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft ; 4)
ISBN 3-89693-144-x. Prijs: € 28,00

Editiewetenschap lijdt binnen de geesteswetenschappen aan de beeldvorming een 'hulpdiscipline' te zijn, die de basis levert voor verder wetenschappelijk onderzoek aan universiteiten. Editoren ontsluiten bronnen, waarmee vervolgens 'echt' aan de slag kan worden gegaan. Deze

visie doet geen recht aan de wetenschappelijke bijdrage van editeurs aan het geesteswetenschappelijke veld. De vanaf 1997 verschenen vier delen *Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft*, samengesteld door Hans-Gert Roloff, zijn voor een belangrijk deel te zien als een Duitse poging deze zienswijze van de discipline af te schudden en als volwaardig wetenschapsgebied in de universitaire gemeenschap te laten opnemen.

Niet voor niets opent de reeks met een verzameling artikelen van Siegfried Scheibe, nestor van het Duitse editiewetenschappelijk bedrijf. Meer dan veertig jaar heeft hij zich op praktisch en theoretisch gebied met edities en editoren bezig gehouden en zich ingezet voor het ontwikkelen van een algemeen systeem van editeren. Editoren is nog steeds een bezigheid van individuen, waarbij de eigen editie en uitgangspunten centraal staan en er vaak weinig aandacht is voor het algemene van die uitgangspunten. Volgens Scheibe is dit een van de redenen waarom editiewetenschap nog niet als wetenschappelijke discipline wordt gezien: een wetenschapsgebied aan een universiteit is te onderscheiden wanneer de werkwijze, grondbeginselen en resultaten overal erkend worden, de methoden vastliggen, de theoretische en praktische kennis voorwerp van discussie zijn en uitkomsten in het wetenschapsgebied worden geïntegreerd (deel 4: 31). Aan deze 'eisen' voldoet volgens Scheibe de editiewetenschap misschien nog niet voldoende.

De bundel begint met een terugblik van Scheibe op zijn eigen ontwikkeling als uitgever naar aanleiding van deze selectie uit zijn teksten en geeft een interessante kijk op de geschiedenis van het editeren in Duitsland. Scheibe begon aan zijn editiewerkzaamheden tijdens een aanstelling in 1955 als assistent bij een Goethe-editie, de zogenoemde 'Akademie-Ausgabe', een project onder leiding van Ernst Grumach. Dit project werd een brandpunt van ontwikkeling toen men vanaf 1960 algemene principes ging optekenen voor het editeren van moderne auteurs. Voorheen werd al het editiewerk in de voetsporen van de klassieke filologie uitgevoerd, waar vaak van een specifieke overleveringssituatie sprake was en de regels dus niet helemaal voldeeden voor de uitgave van moderne auteurs. Vanwege (instituten-)politieke redenen bleven deze *Grundlagen* voor de Goethe-Ausgabe lang ongepubliceerd; in deze bundel zijn ze opgenomen, samen met latere artikelen van Scheibes hand die op deze principes voortborduren, maar meer nog zoeken naar specifieke, algemene regels voor het editeren van moderne auteurs.

De teksten van Scheibe zijn ook voor een begrip van de ontwikkeling van de moderne editietechniek zoals die in Nederland beoefend wordt van belang. De editiewetenschap kent internationaal gezien twee dominerende 'scholen': de Anglo-Amerikaanse en de Duitse, waarin uiteenlopende filologische tradities een rol spelen. Mathijsen (1995) stelt dat in Nederland pas sinds de tweede helft van de twintigste eeuw wetenschappelijke edities van moderne teksten worden gemaakt en er sprake is van invloeden van zowel de Anglo-Amerikaanse als de Duitse traditie. Het vervaardigen van edities van moderne auteurs is pas sinds de oprichting van het Bureau Basisvoorziening Tekstedities in 1983 in Nederland structureel van de grond gekomen. De werkgroep Nieuwe Tijd aan het huidige Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis in Den Haag (een instituut van de Koninklijke Academie van Wetenschappen) baseert zijn werk voor een groot deel op de theorie en de techniek die door Duitse editiewetenschappers is overgeleverd en waarvan Scheibe een belangrijke medevormgever is.

Deel twee van de 'Berliner Beiträge zur Editionswissenschaft' is de bundeling van lezingen op een Berlijns congres in 1997 dat helemaal gewijd was aan brievenedities. Edities van brieven en andere egodocumenten nemen in de editiewetenschap een wat aparte plaats in. Mathijsen wijdt er in haar editiehandboek *Naar de letter* dan ook een apart hoofdstuk aan (Mathijsen 1997²: 363-391). Een ander recent handboek, Plachta (1997), doet dat weer niet. Ter introductie van haar hoofdstuk geeft Mathijsen de redenen voor die aparte behandeling: er is bij egodocumenten meestal slechts sprake van één versie, waardoor er geen of nauwelijks tekstgenetische problemen voorkomen; verder stelt de commentaar andere eisen: Mathijsen stelt terecht dat editoren en becommentariëren hand in hand gaan, omdat veel informatie uit egodocumenten pas verwerkbaar wordt door uitgebreid onderzoek. (Hoewel dat natuurlijk ook geldt voor menige editie van niet-egodocumenten.)

Winfried Woesler corrigeert en vult met zijn 'Richtlinienvorschläge für Briefkommentare' een eerder en eender artikel (Woesler 1988) aan. Woesler noemt zijn bijdrage een 'vorläufige

Checkliste' voor editoren, en zeker beginnende brieveneditoren zullen van een dergelijke lijst voordeel kunnen hebben. De woorden 'Vorschläge' en 'vorläufig' gebruikt Woessler omdat hij weet dat er nooit definitieve richtlijnen zullen komen die in de hele editiewereld zullen worden gebruikt: elke editie levert immers een andere controlelijst op en telkens moeten andere punten ervan worden afgevinkt. Ook de 'Auswahlbibliographie zur wissenschaftlichen Briefedition' van Ursula Günther met bijna 250 posities en de uitvoerige literatuurlijst bij de bijdrage 'Editionen frühneuzeitlicher Briefe. Projekte, Prinzipien, Probleme' van Ralf Georg Bogner zijn zeer nuttig voor de beginnende – en de gevorderde – editor.

Een verademing in deze bundel is het – nagenoeg – ontbreken van puur theoretische bijdragen. Dat klinkt misschien vreemd voor een wetenschappelijk congres en met de hierboven geciteerde roep van Siegfried Scheibe om een theoretische en methodologische verankering van zijn vakgebied in de universitaire wereld voor ogen, maar niet in alle gevallen is academisch getheoretiseerd een voordeel voor de editiewetenschap. De laatste Duitse editiewetenschappelijke congressen hebben helaas nogal wat bijdragen gekend die deze bijeenkomsten op definitiewetenschappelijke conferenties lieten lijken. Het grootste probleem van dat soort lezingen is dat ze meestal het contact met het fenomeen editie en alles wat daar in de praktijk mee samenhangt verliezen. De enige – en langste – bijdrage aan dit Berlijnse congres die overwegend theoretisch was kwam van Regine Zott ('Die unzeitgemäßen Hundsposttage... Fragen nach einer Brieftheorie'). Zij verhaalt de geschiedenis van de brief en van de communicatie per brief en koppelt daaraan enkele overwegingen over de toekomst ervan. Tussendoor passeren enkele editorische discussies en problemen de revue, zonder dat dit overigens erg diep gaat. Ook de bijdrage 'Probleme der Briefeditionen am Beispiel der Edition von "Wielands Briefwechsel"' van Siegfried Scheibe, doet alsof ze wil theoretiseren maar is in feite niets anders dan een inventarisatie van problemen die zijn voorgekomen bij het bezorgen van de brieven van de Duitse schrijver Christoph Martin Wieland (1733-1813).

Twee bijdragen in de bundel gaan over Kafka. Hans-Gerd Koch geeft in zijn 'Bericht über die Arbeit an der kritischen Ausgabe der Briefe Franz Kafkas' aan hoe gecompliceerd ook het uitgeven van brieven van een nog redelijk recent auteur kan zijn. Van de iets meer dan 1600 bekende brieven van Kafka zijn er bijvoorbeeld ruim 450 ongedateerd, hetgeen grote problemen oplevert voor de ordening van een editie. Een andere, grote complicatie is dat meer dan 1000 van de 1600 brieven in privébezit zijn en alleen als fotokopie of als microfilm voor de editoren toegankelijk. Het merendeel van de originelen van deze brieven, zo'n 700, is in handen van onbekenden. Van de resterende 300 zijn er 260 bij met naam bekende bezitters, die echter geen inzage geven. Van 80 brieven is de verblijfplaats helemaal onbekend. Dat het werken met kopieën van originelen of zelfs kopieën van kopieën of nog erger speciale problemen oplevert maakt Roger Hermes in zijn aanvullende 'Überlegungen zur Beschreibung nur in Photokopie zugänglicher Schriftträger am Beispiel der Kritischen Ausgabe der Briefe Franz Kafkas' duidelijk.

Bij het uitgeven van de brieven van de ontdekkingsreiziger Alexander von Humboldt (1769-1869) is de bronnensituatie duidelijk anders. In hun bijdrage 'Zur Problematik einer auswählenden Briefedition. Beispiel: Die Briefe Alexander von Humboldts' noemen Christian Suckow en Ingo Schwarz Von Humboldt een van de productiefste correspondenten ooit: hij schreef zelf zo'n 50.000 brieven en ontving het dubbele aantal. Daarvan zijn er 13.800 respectievelijk 3300 bewaard gebleven. Deze enorme aantallen leveren een ander probleem op: dat van de keuze die uit deze hoeveelheid gemaakt moet worden. De auteurs geven de criteria waarmee zij bij hun keuze werken.

Siegfried Scheibe komt in zijn tweede bijdrage, 'Einige Bemerkungen zur Sammlung der Briefe eines Autors', opnieuw bij Christoph Martin Wieland uit. Net als het merendeel van de bijdragen is ook dit artikel een inventarisatie van problemen en aspecten. Hoewel het nergens geformuleerd staat, lijkt het alsof dat vooral de doelstelling van dit congres was.

De delen drie en vier van de Berliner Beiträge staan geheel in het teken van edities, editoren en het universitaire onderwijs. Deel vier bevat bijdragen die zijn ontstaan tijdens een symposium in Berlijn rond het 'Studienggebiet Editionswissenschaft', dat als thema de problemen van integratie van editiewetenschap in het wetenschappelijk onderwijs droeg. Dit deel is te lezen als emancipatiepoging van de editiewetenschap (Roloff spreekt van een 'offizielle Integration

der Editionswissenschaft in den akademischen Unterricht' (deel 4: 15), en deel 3 is een voorbeeld van praktische uitwerking daarvan in het wetenschappelijk curriculum. Het deel bevat lezingen over de vraag naar de wetenschappelijke en maatschappelijke functie van edities, gehouden in het kader van de eerste 'Ringvorlesung' van de interdisciplinaire studie 'Editionswissenschaft' aan de Freie Universität Berlin en de Humboldt Universität (eveneens in Berlijn) in 1997.

De titel voor deze collegereeks is niet toevallig gekozen en past in het streven aandacht en respect te verwerven voor de functie van edities in de wetenschappelijke wereld en daarbuiten. Volgens de uitgever ligt het antwoord naar zeggen van dertien internationaal bekende wetenschappers in de polemische en politieke intenties die vaak aan een wetenschappelijke editie ten grondslag liggen. Inderdaad blijkt een groot aantal bijdragen de nadruk te leggen op politieke aspecten zoals de ideopolitieke en polemische functie van edities, de functie van de editie in de wetenschapsgeschiedenis, het spanningsveld tussen politiek en wetenschap (naar aanleiding van de Marx-Engels-Gesamtausgabe), theologiepolitiek via edities en de betekenis van (en het gebrek aan) edities van vrouwelijke auteurs in het kader van vrouwenstudies.

In Duitsland zijn het laatste decennium aan enkele universiteiten nieuwe initiatieven ontstaan op het gebied van het academische editie-onderwijs. Op dit moment bestaat er een 'Graduiertenkolleg Textkritik' voor promovendi aan de universiteit van München en zijn er drie plaatsen waar studenten colleges op het gebied van de editiewetenschap kunnen volgen: Berlijn, Osnabrück en Hamburg. Hans Walter Gabler, Hans-Gert Roloff, Bodo Plachta en Gunter Martens schrijven in hun artikelen in deel 4 over deze opleidingen en hun uitgangspunten.

In Nederland bestaat er ook geen eenduidige, interdisciplinaire afstudeerrichting editiewetenschap. H.T.M. van Vliet wijst in zijn tekst op de paradoxale situatie dat er vroeger geen 'beroepseditoren' werkzaam waren maar dat er wel een basisopleiding bestond als onderwijs-onderdeel voor studenten Nederlands, Engels, Frans en Duits. Op dit moment is de situatie omgekeerd: aan universiteiten en aan het Constantijn Huygens Instituut zijn verscheidene wetenschappers werkzaam als editor, maar er bestaat aan de universiteiten geen volledige opleiding tot editiewetenschapper.

Bijzonder aan de Nederlandse situatie is het bestaan van een algemeen erkend handboek van de editiewetenschap, het in 1995 verschenen *Naar de letter* van Marita Mathijssen. Dit boek is in overleg met verschillende betrokkenen tot stand gekomen en wordt aan universiteiten en instituten als leidraad gebruikt. In Duitsland kwam het minder gedetailleerde handboek van Plachta (1997) pas later op de markt, waar het zijn plaats intussen veroverd. Maar vooralsnog verschillen daar lesmethodes en zwaartepunten per universiteit, ook al omdat de methodologische discussies tot schoolvorming binnen de Duitse traditie hebben geleid. De verschillen van mening over de benaming van het vakgebied en de daarmee samenhangende aandachtspunten zijn daar een goed voorbeeld van: op het moment bestaat aan de Duitse universiteiten 'Editionswissenschaft' naast 'Textkritik'.

Een ander probleem rond de studierichting editiewetenschap is het verschil in problematiek binnen de verschillende vakgebieden. Voor deze specificiteit is in de bundel ook plaats: Widu-Wolfgang Ehlers gaat in op de specifieke editieproblemen voor latinisten, Christian M. Schmidt op de tekst in muziek als filologisch probleem, met als voorbeeld het werk van Arnold Schönberg. Een editor van muziek moet volgens hem niet willen streven naar een editie van tekst, maar de tekst alleen beschouwen in dienst van de muzikale compositie.

Ten slotte worden enkele elementen aangereikt die voor elke leergang editiewetenschap onontbeerlijk zijn: Klaus-Peter Mieth schrijft over de invulling en uitgangspunten van de bibliografische cursus in het curriculum van Berlijn en Winfried Woesler behandelt de omgang met handschriften en hoe deze kunst aan studenten over te dragen. Eef Overgaauw gaat in op de stand van zaken binnen de paleografie in het onderzoek, het onderwijs en in de studie editiewetenschap in Berlijn. Wolfgang Trautwein behandelt de cursus Archiefkunde voor editoren en verhaalt over de frequente botsing tussen archivaris en editor: beiden bedienen zich van dezelfde bronnen, maar vaak met andere doelen voor ogen. Daarnaast is er in de bundel aandacht voor de betekenis van digitalisering voor het vakgebied. Thomas Bürger gaat in op de invloed van elektronische catalogi voor editorswerk en Wieland Carls en Gottfried Reeg beschouwen de gestructureerde tekst als basis voor editie en editiewetenschappelijk onderwijs, in relatie tot de mogelijkheden van informatisering.

De vier bundels vormen een heterogene verzameling teksten, hetgeen past bij de brede opzet van de samensteller om kennis van edities en editeren over te dragen aan de uitvoerders en aan hen die deze edities vakkundig moeten kunnen beoordelen. Vakgenoten en specialisten zullen in de bundels misschien niet veel nieuwe inzichten vinden, maar er wordt getracht een beeld te schetsen van de ontwikkeling in de Duitse editiewetenschap en van de vragen die met de overdracht van de verworven kennis verband houden. De verzamelde stukken van Scheibe in de eerste bundel geven een interessante indruk van wat bouwstenen zijn geweest voor de editiewereld die zich op moderne auteurs richt. Omdat Scheibe bij het ontwikkelen van die bouwstenen zo'n belangrijke rol speelde, verdient hij die eigen bundel. De derde en de vierde bundel geven een beeld van de stand van zaken in Duitsland, die anders is dan die in Nederland. Nederland kent op het moment geen formele opleiding, maar er bestaat wel een bepaalde consensus over de uitgangspunten van wetenschappelijke edities van moderne auteurs, terwijl er in Duitsland een aantal opleidingen bestaan, maar er intern (nog) geen eenheid in denken over alle uitgangspunten van het vakgebied is. Ook voor de relatief kleine groep editiewetenschappers binnen de Nederlandse geesteswetenschappen is het van belang aandacht te blijven vragen voor de noodzaak van betrouwbare wetenschappelijke tekstedities. Nieuwe en goede edities zijn immers de ideale basis voor nieuwe interpretaties. In de afgelopen jaren is de vraag naar edities van allerhande soorten teksten gestegen, niet in de laatste plaats van egodocumenten. De bundel over de brieveneditie kan onder andere bij het samenstellen van populair-wetenschappelijke, op de wat grotere lezersmarkt gerichte edities van pas komen. Alle vier de bundels onderstrepen het belang van een wetenschappelijke discipline waarin historisch bronnenonderzoek centraal staat.

Jan Gielkens en Hanneke van Kempen

BIBLIOGRAFIE

- Mathijsen 1995, 1997² – Marita Mathijsen: *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. Assen 1995, Den Haag 1997² (herziene druk).
 Plachta 1997 – Bodo Plachta: *Editionswissenschaft. Eine Einführung in Methode und Praxis der Edition neuerer Texte*. Stuttgart 1997. (Universal-Bibliothek, 17603).
 Woesler 1988 – Winfried Woesler: 'Vorschläge für eine Normierung von Briefeditionen'. In: *Editio. Internationales Jahrbuch für Editionswissenschaft*. Deel 2. Tübingen 1988, p. 8-18

Magna commoditas : geschiedenis van de Leidse universiteitsbibliotheek 1575-2000 / Christiane Berkvens-Stevelinck ; beeldred.: Arnoud Visser. - Leiden : Primavera Pers : in samenw. met Universitaire Pers Leiden, 2001. - 264 p. : ill. ; 29 cm
 ISBN 90-74310-71-0 Prijs: € 26,80

In 1955 hield L. Brummel, de toenmalige bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek, een vurig pleidooi voor de beoefening van bibliotheekgeschiedenis. Hij gaf zijn lezing de titel mee: 'Een stiefkind der geschiedenis' (gepubliceerd in: L. Brummel: *Miscellanea libraria*. 's-Gravenhage, 1957). Met het verschijnen van *Magna commoditas* lijkt bibliotheekgeschiedenis haar stiefkinderlijke behandeling definitief te hebben overwonnen. De geschiedenis van de Universiteitsbibliotheek Leiden is voortaan te lezen in een kloek en fraai uitgegeven boek, geschreven door een vrouw die jarenlang als conservator handschriften in het hart van de bibliotheek heeft gewerkt. Jubilea zijn van oudsher aangegrepen als gelegenheid om de geschiedenis van een feestvierende bibliotheek te beschrijven. Lange tijd gebeurde dat vooral voor ingewijden; de laatste jaren ook voor een grotere kring belangstellenden, getuige bijvoorbeeld de publiekstentoonstelling in de Nieuwe Kerk te Amsterdam bij het tweehonderdjarig bestaan van de Koninklijke Bibliotheek in 1998, en getuige het hier besproken boek dat voorzien is van bijna driehonderd, vaak in kleur afgebeelde illustraties, waarvoor A. Visser de beeldredactie verzorgde.